

Literatura

Z literatury o Jihlavě od r. 1945

V minulých letech nebylo příležitosti referovat o nové literatuře o Jihlavě. Podáváme zde tedy přehled významnějších prací za období od r. 1945 do r. 1956, kromě těch, jež byly publikovány v I. ročníku tohoto sborníku. Ve zvláštních referátech jsou shrnuty práce o dělnickém hnutí a o jihlavském právu.

Nedostatek pracovníků a publikačních možností v minulých letech byly příčinou toho, že přehled prací o Jihlavě nebude uspokojivý. Drobnější články historické a vlastivědné se přestěhovaly do jihlavských mutací denních listů a krajského časopisu Jiskry. Zejména od r. 1954 byla otištěna v Jiskře v rubrice „Se zápisníkem a fotoaparátem po Vysočině“ řada článků, jejichž námětem byla historie významných míst anebo působení vynikajících osobností v Jihlavě i v dnešním Jihlavském kraji. Obdobné kratší články a historicko-vlastivědné zajímavosti otiskovala z denních listů zejména Lidová demokracie. V posledních čtyřech letech byla pak otištěna řada menších článků, zajímavostí i zpráv z kulturních institucí v časopise Naše vlast. Články v uvedených časopisech jsou ovšem různorodé hodnoty; většinou reprodukuji poznatky již jinde publikované a jen zčásti přinášejí i nový materiál. Jejich význam však není v objevnosti, nýbrž v tom, že dovedly vzbudit zájem o historii města i kraje a o památky všeho druhu. Proto by se mělo pokračovat v publikační činnosti tohoto druhu

i dnes, kdy v kraji je vydáván vlastivědný sborník. Pro popularisaci vlastivědné tematiky v Jihlavě bylo vykonáno nejvíce vlastivědnými vycházkami, které pořádá pravidelně od roku 1953 Krajské museum. Zájem vzbudily i některé rozhlasové relace o jihlavské minulosti.

Jihlava citelně postrádá přehledné práce o své historii. Studie E. Šamánkové, *Jihlava, Zprávy památkové péče* X, 1950, č. 6, jako jedna z prací věnovaných městským památkovým rezervacím, je zaměřena především ke stavebnímu vývoji města a jeho uměleckým památkám ze staršího období. Nehledíme-li ke starším průvodcům, je to první česká práce tohoto druhu o Jihlavě. Studie sleduje vývoj Jihlavy do konce 18. století a její těžiště je v odstavcích, věnovaných otázkám stavebním a uměleckým. Z historického vývoje města podává autorka živý přehled hlavních událostí; méně pozornosti věnuje vnitřním poměrům. Z menších nepřesností jest třeba upozornit na události r. 1425, kdy Zikmund Korybut neležel v Jihlavě, nýbrž ji toliko obléhal.

V poněkud upraveném znění vyšla tato studie znovu v řadě průvodců po památkových rezervačních městech, *Jihlava, městská rezervace státní památkové správy*, Praha 1955. Připojen je i přehled kulturních institucí v Jihlavě, nezbytné informace pro návštěvníka a poněkud neorganicky i stať o státním archivu Jihlavského kraje v Telči od V. Voldána. Jako původní vydání je i tato publikace velmi pěkná.

ně vypravena. Reprodukce kreseb Jihlavy, Telče a Brtnice od F. B. Wernera z doby kolem r. 1765 (městská knihovna ve Vratislavi) nepostrádají sice zajímavosti, ale do publikace tohoto druhu se nehodí, neboť návštěvníka jen matou. Je totiž zřejmé, že jejich autor těžil především z obrazotvornosti, v nejlepším případě z pozdní vzpomínky nebo jakési předlohy, nikoli však z vlastní zkušenosti.

Stručného *Průvodce osvobozenou českou Jihlavou* vydal A. L. Š i m k a, Znojmo 1946. Další průvodce se stručným textem Josefa Veselého a četnými snímky, Jihlava, bez data vydání, vyšel v r. 1947.

Některé poznatky o povaze sídelního útvaru jihlavského s daty o počtu domů a obyvatelstva přináší v širších souvislostech Z. d. Lá z n i č k a v publikaci *Moravská města (Anthropogeografická studie)*, Brno 1948.

Stavební památky Jihlavy, zejména pozdně gotické a renesanční domy, byly mnohokrát dotčeny a oceněny v různých publikacích. Z nich přináší pro stavební vývoj Jihlavy nejvíce poznatků studie J. D r a ž a n a, *Gotický a renesanční městský dům z jižních Čech a Moravy*, Zprávy památkové péče X, 1950, str. 129n. Z dalších, všeobecnějších prací, je třeba uvést F. P e t r a - J. K o s t k y, *Městské památkové rezervace v Čechách a na Moravě*, Praha 1955, obrazy č. 203–223. V článku *České město*, Umění II, 1954, str. 181–198, reprodukuje Z. W i r t h několik starších snímků; je třeba upozornit, že jeden z nich (str. 197) je přičten Jihlavě nedopatřením. Stavební vývoj jihlavského divadla popsal autor této zprávy v článku *Z historie budovy jihlavského divadla v Ročence Horáckého divadla za rok 1955*, Jihlava 1956, str. 5–9. V. K r a t i n o v á podala rozbor nástěnného obrazu Krista v minoritském kostele v Jihlavě ve studii *Jihlavský žehnající Kristus*, Časopis společnosti přátel starožitností 56, 1948, str. 26–32. Zjistila, že autor se patrně vyškolil ve Vídni pod vlivem staršího mistra oltáře skotských mnichů a že jihlavský obraz vznikl v osmdesátých letech 15. století. A. K u t a l ve studii *Fragment piety v Hradci Králové*, Časopis společnosti přátel starožitností 59, 1951,

str. 139n., si všímá i jihlavské piety v kostele sv. Ignáce, kterou datuje k r. 1400 nebo do počátku 15. století.

Historii Jihlavska v nejstarší době dějinné zkoumal L. H o s á k, *Středověká kolonisace horního poříčí Jihlavy*, ČSPS 60, 1952, str. 142n. Je to jeden z přípravných článků k větší práci o kolonizaci na Moravě. Autor se dotkl Jihlavska již v předchozím článku o kolonizaci v poříčí horní Svratky a Oslavy i v pozdější stati o poříčí Rokytne a Jevišovky. Článek o Jihlavsku zůstává však heuristicky i metodicky daleko za starší prací J. Dobiáše, *Německé osídlení ostrůvku jihlavského z r. 1930*. Ve stručném nástinu *Zemské stezky a podružné cesty na Moravě v době předhusitské*, ČSPS 59, 1951, str. 82n., zaznamenává L. H o s á k i cesty a stezky vedoucí Jihlavskem. Stejně jako předchozí studii i tuto bude třeba ověřit a doplnit místním bádáním. K 50. výročí povýšení Třeště na město uveřejnil V. R i c h t e r studii *K nejstarším dějinám Třeště*, ČSPS 61, 1953, str. 7n. Dotýká se v ní i dějin Jihlavy v době předhusitské a zejména četných okolních vsí.

Několik prací bylo věnováno historii jihlavského dolování. A. V o h l í d a l ve spisku *O jihlavském hornictví*, Jihlava 1949, který vydal z jeho pozůstalosti A. Kába, popsal podrobně pozůstatky důlních děl v okolí Jihlavy. Nad tuto záslužnou práci, která sice zachytila mizející poslední stopy kdysi slavného dolování, ale má značné nedostatky ve zpracování jeho historie, vyniká hutná studie J. a r. K o u t k a, *O rudních žilách a starém dolování u Jihlavy*, Sborník Ústředního ústavu geologického XIX, 1952, oddíl geologický, str. 77n., a zvláštní otisk. Je tu podán spolehlivě rozbor jednotlivých důlních děl, vyznívající nakonec v negativní odhad možností další těžby. Určením důlních lokalit na Jihlavsku se zabýval také J. K o ř a n v kratší studii *K topografii dolování v českých zemích v době předhusitské*, Věstník Ústředního ústavu geologického 29, 1954, str. 1–12, rozmnoživ pramenný materiál Koutkův výpisy z městských knih jihlavských z Lemingerovy pozůstalosti, uložené v Historickém ústavu ČSAV v Praze. Týž autor pak shrnul zhuštěné poznatky o jihlavském hornic-

tví v některých kapitolách svých *Přehledných dějin československého hornictví I*, Praha 1955. Jihlavy se tam týkají zejména str. 85–87 a mapka u str. 96. Obraz přepadení Jihlavy r. 1402 u str. 160 je mylně datován do konce 18. století. Originál je známý nástěnný obraz v jihlavském minoritském kostele; reprodukce v Kořanově Přehledu je kopie J. H. Marzyho, zhotovená síce v r. 1790, ale zachycuje stav Jihlavy v 15.–16. století. Jen okrajově zasahuje jihlavskou oblast studie V. Čecha, *O starých dolech na stříbrnou rudu mezi Jihlavou a Pelhřimovem na Českomoravské vysočině*, Sborník Ústředního ústavu geologického XIX, 1952, oddíl geologický, str. 117n., a samostatný otisk.

Uvedené práce úspěšně kombinují použití geologických method výzkumu v terénu i laboratorního zpracování s využitím historických zpráv. Autoři použili historických poznatků kriticky. Je však třeba připomenout, že historie jihlavského hornictví dosud zdaleka nevyčerpala všechny zachované prameny, zejména ze 16. a počátku 17. století, a dosud tedy čeká na podrobné zpracování.

Velký zájem zaznamenaly otázky numismatické, zejména ražba peněz v Jihlavě v 15. století. Výčet těchto prací, publikovaných z největší části v Numismatických listech, zde není třeba znovu uvádět, neboť byly shrnuty v přehledu V. Němečka a v obou pracích J. Pošváře v I. a II. ročníku tohoto sborníku.

Kromě Mezníkovy práce o nejstarších jihlavských privilegiích lze zaznamenati další dva diplomatické příspěvky, uveřejněné v Zápiscích katedry čs. dějin a archivního studia Karlovy university 1956. Ivan Hlaváček v článku *O padělání městských listin jihlavských r. 1415* (č. 3, str. 10n.) se zabývá známým zápisem III. městské knihy, otištěným již dříve v místní vlastivědné literatuře. Zajímavý příspěvek k diplomacie městských knih jihlavských podal Tomáš Řezáč, *Zlomky knihy počtů města Jihlavy ze 14. století* (č. 4, str. 20n.).

V práci *Znaky moravských měst*, Brno 1947, se zabývá F. Zvolský i městským znakem jihlavským (str. 34 a 35), ale ke starému pro-

blému, kdy se dostal do znaku ježek, nepřináí nic nového. O témž znaku se zmiňuje znovu V. Vojtíšek ve své studii *O starých pečetích a erbech českých měst*, Věstník Královské české společnosti nauk 1952, tř. filos.-histor., setrvává na své these o původu městských erbů v době husitské.

Jihlava patřila několik století pod telečské děkanství. Dotýká se jí proto i studie z vývoje církevní správy od J. Rampuly, *Vznik a oblastní změny původního děkanství telečského*, Vlastivědný věstník moravský 2, 1947, str. 179–183.

Významného jihlavského obchodu se dotkl jen autoreferát o přednášce Františka Kavky, *Česko-rumunské obchodní styky ve středověku* (do poloviny 17. století), Zápisky katedry čs. dějin Karlovy university, Praha, 1956, č. 2, str. 36–38. Jindřich Chylík v článku *Skelné hutě na západní Moravě*, Vlastivědný věstník moravský 7, 1952, str. 241–244, se zmiňuje také o hutích v Janštýně, Rybném a dalších na panství brtnickém. V témž časopise se zabýval Z. Lázníčka dvěma železničními projekty, které se dotýkaly Jihlavy: *Projekt železnice Veverská Bítýška–Jihlava z r. 1840*, VVM 1, 1946, str. 215–216, a *Projekt železnice Brno–Havlíčkův Brod z r. 1868*, VVM 2, 1947, str. 67–68.

Jiří Radimský ve studii *Vývoj obyvatelstva na Moravě do r. 1857* uvádí i řadu dat o Jihlavě, jimiž se jednak doplňují, jednak zpřesňují data známá z místních statistických prací, zejména z článku E. Schwaba o počtu obyvatel v Jihlavě. J. Radimský věnoval i samostatnou studii bývalému Jihlavskému kraji, *Sčítání obyvatelstva v jihlavském kraji v r. 1763*, Český lid 2, 1947, str. 143–145. Václav Husa upozornil právem na velký význam pozdvižení v Jihlavě v období německé reformace. *K dějinám lidových hnutí na Moravě*, Zápisky 1956 č. 1, str. 29–30. V krátkém článku *Pozdvižení v Beranově r. 1776*, Vlastivědný věstník moravský 2, 1947, str. 68, připomíná L. Hosák událost, k níž došlo pro zvýšení roboty.

J. Racek v knížce *Bedřich Smetana a Morava*, Brno 1946, se zmiňuje také o Smeta-

nově pobytu v Jihlavě, ale ve srovnání s velkou monografií Z. Nejedlého tu není nových poznatků.

K letům okupace se vrací J. Mrkos v článku *Válečné škody v zemi Moravskoslezské 1939–1945*, VVM 2, 1947, str. 36n., a zaznamenává i některá data o Jihlavě. Vyplývá z nich, že ve srovnání s jinými moravskými městy patřila Jihlava k nejméně postiženým. V pietní publikaci *Daň krve moravskoslezských škol 1939–1945*, Brno 1947, uspořádané Antonínem Gáloem, jsou zachyceny i oběti, které vznikly za okupace mezi učitelstvem na Jihlavsku.

Úmrtí zasloužilého vlastivědného pracovníka, historika a archiváře Kamenice u Jihlavy, vzpomněl F. Slabý, *Nekrolog Msgr. Aug. Kratochvíla*, VVM 1, 1946, str. XXII–XXV, XXXII.

Tím výčet vlastních historických a vlastivědných prací končí, nečítáme-li rozmnožené texty (F. Hoffmann, *Nástin dějin Jihlavy*, 1954, určený především jako prozatímní pomůcka pro školy; R. Stoner, *Výstavba města Jihlavy*, 1955). Další publikace, jež zachycují vývoj města a okresu od r. 1945, mají již spíše povahu pramene než historického zpracování.

Události osvobození v r. 1945 byly bezprostředně zachyceny jen publikací *Osvobozená Brtnice*, kterou tam vydal téhož roku Svaz české mládeže. Na tradici tištěných zpráv o činnosti měst a obcí navázala publikace *Jihlavský okres od osvobození do 31. 12. 1946*, kterou vydal okresní národní výbor v Jihlavě v roce 1947. Rovněž město vydalo *Zprávu o činnosti obnoveného místního národního výboru v Jihlavě do konce roku 1947*, Jihlava 1948, a *Zprávu o činnosti místního národního výboru v Jihlavě za rok 1948*, Jihlava 1949. Za další léta však zprávy nevyšly. V publikaci *Pouto svornosti, Zpráva krajské odborové rady v Jihlavě za rok 1945–1946*, Jihlava, bez data vydání, zaujmou stručné přehledy vývoje odborového hnutí v Jihlavě i v jiných blízkých městech a obcích, i když vůbec nevyužily zachovaného archivního materiálu. Velmi cenným pramenem budou tištěné zprávy a protokoly o kraj-

ských a okresních konferencích KSČ, ROH, ČSM, škol, tělovýchovných institucí, Svazarmu a jiných institucí. Bohužel v žádné z jihlavských knihoven nejsou tyto tisky úplně dochyceny. K publikacím tohoto druhu patří i několik brožur, souvisejících se současnými úkoly. Je to na př. brožura Vladimíra Skály, *Pozdrav na uvítanou*, vydaná u příležitosti návštěvy delegace kraje Nitra v Jihlavě, Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě 1949; J. Vondráček, *Mladí v našem pohraničí. Reportážní zkratky*, Jihlava 1956; J. Nosek, *Za rozkvět a štěstí lidu Jihlavského kraje*. Referát z 26. ledna 1956, Jihlava 1956.

V Jihlavě se rozvinula v posledních letech činnost některých nových nebo rozšířených kulturních institucí. O novém uspořádání dnešního městského a okresního archivu podal informativní přehled autor této zprávy, *Archiv Jednotného národního výboru v Jihlavě*, v Archivním časopise 1953, str. 184n., který prozatím slouží jako pomůcka badatelům než bude dokončen průvodce po archivu. O činnosti krajského musea jihlavského a ostatních museí v kraji referoval v Časopise Národního musea Arnošt Kába, *Deset let musejní práce v Jihlavském kraji*, ČNM, oddíl věd společenských, 124, 1955, str. 188–192. Činnost nově zřízené krajské galerie zčásti zaznamenávají katalogy výstav, zejména členských výstav krajského střediska Ústředního svazu čs. výtvarných umělců. Rozvoj Horáckého divadla zachycují prozatím tři publikace: *Horácké divadlo v sezóně 1945–1946*, Třebíč 1946; Antonín Skála, *Deset let Horáckého divadla*, Praha 1949, a *Ročenka Horáckého divadla za r. 1955*, Jihlava 1956. Zde je třeba připomenout také pěkně vypravený Památník k sedesátému výročí Ochotnického spolku „Klicpera“ v Jihlavě 1888–1948, Jihlava 1948. Stručná historie tohoto spolku je podána i v díle *Ve službách Thalie. České divadlo ochotnické*. Díl II., vyd. V. Talík, Liberec 1946.

Z výročí jihlavských továren a podniků bylo vzpomenuť jubilejní publikací zejména 100. výročí tabákové továrny, dnes závodu 8. března: *100 let jihlavské tabákovky, 1851–1951* (Čs. tabákový průmysl, národní podnik, závod

8. března, Jihlava), Jihlava 1951. Historie podniku tam však vyšla téměř naprázdno. Příležitostnou publikaci vydalo i pletářské družstvo pod názvem *Pleta, 2 roky práce (září 1945—září 1947)*, Jihlava, bez data vydání.

Z beletristických prací, vydaných jihlavskými autory nebo těžících z místní tematiky jest třeba se zmínit kromě sborníku *Vysočina*, I. roč., Praha 1946, redigovaném F. Zvěřinou, o dvou, jež čerpají z jihlavské minulosti. Jan Machoň v *Malé jihlavské trilogii Město se zvedlo*, Havlíčkův Brod 1954, rozvedl zápis o vzpouře jihlavských řemesel z r. 1391 a Antonín Ondříček zahrnul do své sbírky pověstí a pohádek *Obrázky z Jaroměřicka*, Havlíčkův Brod 1956, i některé pověsti z Jihlavska. Zhodnocení těchto prací a výčet dalších, které souvisí s Jihlavou jen osobou svého autora, není ovšem úkolem tohoto přehledu.

V této statí neměl být také podán bibliograficky úplný výčet historických a vlastivědných prací, které se týkají Jihlavy a dnešního jihlavského okresu. Na závěr je však třeba připojit poznámku o jihlavské bibliografii. Za první republiky byla podrobně zachycována a sestavována knihovníkem německé knihovny H. Krcalem. Bohužel z této všestranně užitečné pomůcky, z níž autor vydal výtah, *Bibliographie der Iglauer Volksinsel 1918—1940. Auswahl*, zvláštní otisk z *Deutscher Archiv für Landes- und Volksforschung* IV, 1940, 359n., se zachoval jen zlomek, uložený dnes v městském archivu. Další nezbytná pomůcka nahrazující poněkud bibliografii je sbírka *Iglaviensia*, dnes zčásti rozptýlená, v Krajském museu jihlavském. Na novém sestavení bibliografie, což je ovšem úkol řady let, se pracuje v Městském archivu a v Krajském museu, neboť tato pomůcka je nezbytná pro jakoukoli methodicky náročnější práci o dějinách Jihlavska.

V dalších ročnících Vlastivědného sborníku Vysočiny budou podány obdobné přehledy o nové literatuře z dalších okresů, pravidelně recenzované všechny významnější historicko-vlastivědné práce zabírající tuto tematiku a ostatní publikace zaznamenávány alespoň bibliografickými údaji. Přesto, že přehled prací

za uplynulých 12 let je poměrně bohatý co do počtu, je třeba připomenout, že mezi nimi není velkých monografií, které by podstatně rozšířily poznání minulosti Jihlavy, a jen několik hodnotnějších prací původních, přinášejících nové poznatky. Mnoho úsilí v minulých letech muselo být vynaloženo především na vybudování institucí, které by umožnily rozvoj tohoto studia přímo v Jihlavě, totiž archivu a muzea. Dnes již jsou tyto základní předpoklady historické a vlastivědné práce dány a poněvadž mnohými otázkami jihlavské historie se zabývají i pracovníci mimo Jihlavu, lze očekávat, že bilance příštích let bude bohatší a hodnotnější než žeň za období od roku 1945.

František Hoffmann.

Nové práce o jihlavském právu a počátcích Jihlavy

Historické bádání přistupuje v poslední době k přezkoumání vžitých názorů o jihlavském právu, nejstarších jihlavských privilegiích a počátcích města. Zdá se, že po delších intervalech jihlavský problém vždy dozrává k novému řešení. Jakékoli jeho dotčení uvádí ihned v pohyb lavinu otázek o počátcích měst, právních, hospodářských, geologických, archeologických i umělecko-historických. Je možno je shrnout v šest hlavních problémů: 1. osídlení kraje a počátky Staré Jihlavy, 2. počátky vývojové etapy dolování na Jihlavsku, 3. kolonisace, 4. počátky Nové Jihlavy, její dorůstání v město po stránce hospodářské i právní, převaha nad Starou Jihlavou, 5. původ jihlavského práva a vývoj právního života v Jihlavě a konečně 6. vznik jihlavských privilegií A, B a případně C. Po všimneme si, co práce posledních let k těmto otázkám přinesly nového.

Po pracích J. A. Tomaschka o městském a horním právu jihlavském a vynikajícím díle A. Zychy o horním právu, vydaném v r. 1900, nebylo téměř půl století nikoho, kdo by se pokusil znovu zkoumat tyto otázky. Teprve koncem okupace publikoval Dr Emanuel Schwaab výsledky svého více než dvacetiletého studia jihlavského problému ve statí

Erörterungen zur Kontinuitätsfrage. I. Wie alt ist Iglau, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung, 8, str. 253–286, a zvláštní otisk. Znalost obsáhlého pramenného materiálu i odborné literatury tu byla obětována cíli předem ztracenému: důkazu o souvislosti německého či germánského osídlení na Jihlavsku od dob před slovanských do 13. století podle představ Bretholzových. Listinu A jihlavského práva, datovanou Zychou do r. 1249, pokládá Schwab za předem zpečetěný pergamén (charta bianca), předaný panovníky příjemcům, t. j. zástupcům města, kteří pak na něm dali sepsat kodifikaci dosavadního zvykového práva městského a horního. Pozoruhodný je postřeh, že listinu A diktoval nebo psal písař právník italského původu, který tedy neznal dobře diplomatické zvyklosti našich zemí. Samostatnou existenci jihlavského práva pak Schwab posunuje nazpět před r. 1212 (str. 278), v některých článcích zjišťuje vlivy valdenství a snaží se prokázat jeho existenci již ve 12. stol., uváděje je v souvislost s tehdy zaváděným způsobem podzemní štolové těžby (Untertagbau — str. 279). Vyslovuje pak názor, že jen německý král mohl poskytnout Jihlavě výjimečné právní postavení s vyšší soudní pravomocí (str. 285). Ačkoli Schwabovy závěry jsou neudržitelné, v jeho práci je řada cenných postřehů a nových, leč sporných poznatků, s nimiž se musí vyrovnat další bádání.

Ve Sborníku pro hospodářské a sociální dějiny II, 1947, str. 190–193, uveřejnil P a v e l V i t o u š studii *K původu jihlavského horního práva*. Vycházejí z úrovně důlního měřictví odmítá německý původ jihlavského horního práva a naznačuje možnost, že se při jeho vzniku uplatnily jednak neznámé prvky, jednak prvky horního práva římského, dožívajícího v Itálii a některých bývalých římských provinciích. Tuto hypotézu bude ovšem třeba zevrubněji dokázat v podrobnější studii. Po Zychových výkladech o příchodu jihlavských horníků z jihu a Schwabově poznatku o účasti italského právníka na vzniku jihlavského privilegia je Vitouš další autor, který v jihlavském právu zjišťuje jižní prvky.

Jubilejní rok 1949, kdy bylo slaveno podle obecně přijímaného datování jihlavského privilegia A 700 let českého horního práva i města Jihlavy, nepřinesl hodnotnější původní práce k jihlavskému problému. Kromě novinových příležitostných článků vyšla nákladem městského musea jihlavského jen publikace A. V o h l í d a l a, *O jihlavském hornictví*, Jihlava 1949. O jejím významu pro lokalizování důlních děl se zmiňují v přehledu jihlavské literatury od r. 1945. V interpretaci jihlavských privilegií však autor osvědčil naprostou bezradnost. Ve zmíněném přehledu literatury jsou uvedeny také práce H o s á k o v y o kolonizaci Jihlavska, R i c h t r o v a o nejstarších dějinách Třešti a další studie o jihlavském doložení. Tyto práce se obírají sice nejstarším obdobím jihlavských dějin, ale k podstatě jihlavského problému nepřinášejí nových poznatků. Podobně A. H a a s v článku *Právní oblasti českých měst*, Časopis spol. přátel starozitností 60, 1952, 15n., podává jen neúplný výčet českých měst a městeček patřících k jihlavskému právu.

První náznak vážné kritické revise jihlavského problému se objevil v *Kritickém komentáři k moravskému diplomatáři* (CDM III.), Praha 1952, str. 110 n., od J. Š e b á n k a a A. D u š k o v é. Jihlavské privilegium A je tu datováno před 22. září 1253 (úmrtí Václava I.) a co do pravosti prohlášeno za podezřelé. V diktaátu listiny byly zjištěny stopy vlivu notáře královské kanceláře Reinbota a připouští se možnost manipulace oběma pečeti. Podrobné odůvodnění tohoto stanoviska bylo však vyhrazeno monografickému zpracování.

J i n d ř i c h Š e b á n e k pak ve studii *Uničovská listina z r. 1223*, ČSPS 60, 1952, str. 1n., i v některých dalších pracích poukázal na zásadní význam této listiny pro jihlavský problém. Uničov se měl totiž stát střediskem přemyslovského hornictví na Moravě, ale někdy ve 30. letech 13. století byl zatlačen do pozadí Jihlavou, když tam byla odkryta nová naleziště.

V semináři prof. Šebánka vznikla potom prací jeho žáka Jaroslava Mezníka disertace, otištěná později v upraveném znění

ve Sborníku archivních prací 4, 1954, str. 3n., *Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy*. Tam byl dosud nejúplněji vyložen nový názor na jihlavský problém, zdůvodněna these o privilegii A jako falsu, nově datováno privilegium B a výsledky rozboru ověřeny na otázce počátků Jihlavy. Je proto třeba zabývat se v tomto sborníku Mezníkovou prací podrobněji.

Paleografickým rozbořem exempláře A potvrzuje Mezník názor, že jde o listinu napsanou městským písařem jihlavským. Ne zcela přesvědčivé je zjištění této ruky J 1 ve dvou dalších listinách jihlavských, právním poučení rychtáře a konšelů pro opata lubušského ze 60. let 13. stol. a v listině jihlavského rychtáře Jindřicha Pechervola, týkající se prodeje statků Oty od Dlouhé stěny (nejstarší doklad o tomto pomístním názvu na dnešním Brtnickém předměstí) kláštera lilienfeldského v Rakousku. Originál druhé listiny je podle poznámek E. Schwaba, který listinu objevil, v archivu téhož kláštera. Na rozdíl od obvyklého datování do r. 1249, přijatého téměř obecně podle Tomaschka a Zychy, pokládá Mezník za nejpravděpodobnější dobu vzniku exempláře A šedesátá léta 13. stol., i když nemůže vyloučit vznik dřívější. Datováním listiny do doby po smrti jednoho z vydavatelů, Václava I., se staví mezi badatele, kteří pokládají privilegium za falsum. Nelze sice popřít shody v písmu tří zmíněných listin, avšak rozdíly v celkovém rázu písma i jednotlivých písmen (M, p) jakož i další odlišnosti nedovolují, aby paleografický rozbor těchto listin se stal spolehlivým podkladem pro datování privilegia A. Je však třeba připustit, že kdyby jiné argumenty prokázaly přesvědčivě vznik privilegia A v době, kdy vznikly další dvě listiny, nevylučovalo by písmo ztotožnění alespoň dvou písařů.

Naproti tomu lze pokládat za spolehlivé ztotožnění písaře privilegia B s písařem tří listin jihlavských pro klášter želivský z let 1272, 1288 a 1293. Z vývojových znaků písma usuzuje Mezník s určitými výhradami, že exemplář B vznikl mezi léty 1288–1293, ale definitivní řešení otázky hodlá podat až po zpracování otázek právních, s tím souvisejících.

Kromě jiných okolností pokládá autor s J. Šebánkem za hlavní důvod proti pravosti privilegia A způsob přivěšení pečeti (str. 12). I když obě pečeti, Václavova i Přemyslova, jsou umístěny heraldicky obráceně a Václavova pečeť je obrácena k přední straně listiny reversem, je tento argument oslaben okolností, že listina je psána po obou stranách pergamentu. Sigilátoři tím mohli být uvedeni v rozpaky anebo alespoň nemuseli pokládat za nutné, aby umístění pečeti se řídilo podle přední strany listiny. Okolnost, že intitulace a koroborace jsou na aversu listiny, nemusela být pro sigilátora rozhodující. Není třeba předpokládat u středověkého člověka více přesného myšlení než je nezbytně nutné. Nelze také vyloučit možnost, že listina byla nejprve zpečetěna Václavem I. (jeho pečeť je téměř uprostřed, při čemž pro sigilátora rozhodoval konec listiny) a potom teprve Přemyslem, jehož sigilátor dal přednost aversu listiny. Tomu nasvědčuje také její protokol. Od přivěšení pečeti třetího vydavatele, totiž představitelů města, jež snad bylo zamýšleno, se upustilo. Naskytují se ostatně i další možnosti výkladu. Sigilátor mohl obrácením pečeti úmyslně naznačit, že pravou součástí listiny je i část psaná na druhé straně pergamentu. Dokonce tato okolnost sama o sobě nevylučuje ani Schwabův názor, že šlo o předem zpečetěný pergamen; proti tomuto názoru by však bylo možno vznést námitky.

Ze stylistického rozboru dovozuje Mezník existenci dvou starších listin vydaných Václavem I. a markrabětem Přemyslem, které prý byly zničeny a pečeti použito na exemplář A. Manipulaci s pečetěmi však Mezník prostě postuluje, aniž by ji konkrétně prokázal. Pečeti sice skutečně nemají obvyklé úpravy a manipulaci s nimi nelze úplně vyloučit, zejména pečeti Přemyslovy. Zdá se však, že tuto otázku bude třeba řešit technickými methodami, které jistě dříve či později tu řeknou své rozhodné slovo. Že však exemplář A předcházely jiné listiny či sepsání práva, je pravděpodobné, jak na to ostatně poukázali zejména Tomaschek a Schwab. Je zajímavé, že v seznamu některých jihlavských privilegií z doby kolem r. 1630 má první listina datum r. 1230

(Městský archiv Jihlava, stará registratura I 1). Není tím však myšlena jedna z předchozích listin, nýbrž vlastní privilegium A. Je tedy tento údaj pozoruhodný jen s hlediska vývoje názorů na jihlavské privilegium.

V obsahovém rozboru, pokud jde o horní právo, dokazuje Mezník proti Zychovi na ustanovení o panském lánu, že exemplář B nejen rozšiřoval, ale také měnil ustanovení privilegia A. Exemplář nekodifikoval také na rozdíl od názoru Zychova všechna horní ustanovení v té době konšelům známá. Autor se domnívá, že tím vyvrátil hlavní Zychův argument pro posouzení a datování privilegia A.

Za hlavní motiv falšování listiny pokládá Mezník okolnost, že Jihlavští chtěli mít písemně zajištěno, že jejich právo neplatí jen pro ně, nýbrž i pro všechny horníky v Českém království. Zde ovšem je třeba připomenouti výklad Zychův, který se domnívá, že tyto formulace se týkají jen jihlavských podnikatelů a horníků pracujících na cizích nalezištích. Také t. zv. statutární článek, uváděný mezi čtyřmi městskými svobodami, nemá jinde v tak široké formulaci obdoby a je Mezníkovi svědectvím falšování privilegia, neboť cílem tohoto ustanovení bylo zvětšení zákonodárné moci konšelů na úkor panovníka.

Městské právo jihlavské pokládá Mezník z největší části za samostatné dílo jihlavské, za „produkt vnitřního vývoje Jihlavy“. Okolnost, že Brno přejalo později jihlavské právo, vysvětluje autor tím, že v době, kdy vznikla listina A, byla Jihlava nejvyspělejším městem na Moravě a její právo odpovídalo tomuto vysokému stupni rozvoje. To je další důvod pro vznik exempláře A v 60. letech a nikoli v r. 1249. Rovněž větší díl pokut připadající konšelům podle některých článků svědčí podle Mezníka pro pozdější vznik.

Prohlášení privilegia A za falsum neubírá mu podle Mezníka na ceně, nýbrž naopak ji zvětšuje. Je mu svědectvím zápasů mezi panovníkem a městy, dokladem, že města nebyla k nám přenesena jako hotový společenský a hospodářský útvar, nýbrž vyvíjela se u nás, a důležitým pramenem pro řešení otázky vzniku moravských měst a zejména Jihla-

vy. Je nutno předpokládat delší vývoj právní praxe i existence Jihlavy jako města před vznikem privilegia A a Mezník vyslovuje pochybnost — nepochybně závažnou, i přes práci Dobiášovu o osídlení Jihlavska — zda by bylo možno hájit theorii o vzniku Jihlavy ve 30. a 40. letech 13. stol., kdyby privilegium bylo pravé a vzniklo v r. 1249.

Ve druhé části práce se Mezník zabývá počátky Jihlavy. Tři velké problémy jsou zde úzce spjaty, vznik měst, počátky vyspělého dolování a německá kolonisace.

Proti Dobiášovi, který kladl vznik Nové Jihlavy mezi léta 1233—1240, posunuje Mezník její počátky k období 1240—1243. V roce 1240 zjišťuje také první stopy německého osídlení. V otázce, jakým způsobem město vzniklo, se kloní k hledisku vývojovému, ale nevylučuje ani založení podle plánu na zeleném drnu, přenechávaje řešení archeologii. Avšak již Schwab došel k určitějším závěrům. Písemné prameny, zejména privilegium Přemyslovo z r. 1269, opravňující Jihlavské ke zbourání překážejících domů a k regulování další výstavby, svědčí pro vývojové hledisko. Jihlava nebyla založena podle předběžného pevného plánu, nýbrž vznikala v počátcích živelně. Teprve koncem 60. let se projeví snahy řídit stavební vývoj města, ale určité nepravidelnosti zůstaly v městském půdoryse dodnes. Kdyby se podařilo průkazněji odůvodnit vznik privilegia A v 60. letech, byly by snahy o regulaci stavebního vývoje důležitým článkem v důkazu, že teprve v tomto období se život města po překotných začátcích stabilisoval po všech stránkách. Nelze však popřít, že výklad listiny z r. 1269 je sporný, jak o tom svědčí její kolísavý výklad u Tomaschka a zejména u Zychy. „Casae“ v ní zmíněné mohou totiž být jak domy ve městě, tak jen domky a provozní boudy souvisící s dolováním.

Terminus post quem vzniku Jihlavy 1240 není Mezníkem dosti odůvodněn a je třeba posunouti jej o několik let nazpět. Pravděpodobnější je časové vymezení Dobiášovo, k němuž se přiklání i J. Pošvář. Je tu ovšem třeba rozlišit vznik prvních budov v novém sídelním a hospodářském útvaru, jeho rozvoj

v hospodářské středisko a konečně právní uznání charakteru města. Jestliže Mezníkovo vymezení let 1240—1243 platí pro druhou z těchto tří etap, bylo by lze dáti mu za pravdu. Otázka je velmi komplikovaná a je třeba uvažovati též o tom, že do městského obvodu byla zahrnuta jedna či dokonce dvě starší vsi, jak to již naznačil Schwab i Dobiáš. K tomu přibyla v poslední době okolnost, že v propadajícím se domě v ulici U mincovny č. 7 byla zjištěna v r. 1957 vrstva po požáru, která podle názoru bývalého archeologa Krajského muzea v Jihlavě L. Meduny patří době předměstské. To by v určitém směru podporovalo lokalizaci jedné ze vsí do jihovýchodní části města od ulice České (dnes Brněnské) k ulici U mincovny.

Mezník zdůrazňuje právem význam hornictví pro počátky Jihlavy; tato okolnost byla ovšem výslovně nebo mlčky předpokládána i ve starších pracích. O možnosti těžení drahých kovů na Jihlavsku před r. 1234, kterou autor více méně vylučuje, bude zmínka níže.

Pozoruhodnější je pokus Mezníkův osvětlit vývoj zemědělství a podnikání jeho rozvoje růstem Jihlavy. Vsi však nerostly jen rozvojem zemědělství, ale zejména tím, že se tam usazovali horníci. Většina vlastních havířů bydlila ve vsích, jak na to poukázal již Zycha. Řada vsí na Jihlavsku měla alespoň smíšený havířsko-zemědělský ráz a v některých nepochybně převažovalo dolování nad zemědělstvím. Tím se vysvětlí i národnostní proměna některých vsí. Také úloha obchodu ve Staré Jihlavě i v počátcích Nové Jihlavy je autorem poněkud podceňena.

Datování privilegia A k r. 1249 a počátků Jihlavy do 30. let 13. stol. téměř vylučovalo možnost, že by bylo jihlavské právo vzniklo a vyvinulo se až v Jihlavě a nutně tedy předpokládáno základ přinesený odjinud. Mezníkovo datování privilegia do 60. let by otvíralo možnost hájit s větším úspěchem these o rozvinutí práva na domácí půdě a usnadnilo by i řešení jiných sporných otázek. Paleograficko-diplomatický rozbor však prozatím není přesvědčující a je třeba, aby byl doplněn studiem ostatních stránek problému, zejména podrob-

ným přezkoumáním stránky právní, jak to ostatně autor sám naznačuje.

Poslední slovo v otázce jihlavských listin prozatím podali J. Šebánek a A. Dušeková ve své práci *Česká listina doby přemyslovské, III. Listina měst a jejich obyvatel*, Sborník archivních prací 6, 1956, zejména str. 122—125. Pokud jde o listinu A setrvává J. Šebánek s menšími výhradami na výsledcích Mezníkových. Další pokrok byl učiněn ve zkoumání listiny B. Její vznik je datován nejpozději k r. 1293 a určen i písař v osobě jihlavského školního rektora Heřmana, který působil v Jihlavě — zřejmě jako městský notář — v letech 1272—1293. Rozbor věnovaný 6 zachovaným městským listinám jihlavským (kromě 2 privilegií) prokázal vysoký stupeň vývoje jihlavské městské kanceláře. Pro Jihlavský kraj je významný i rozbor listin německobrodských (str. 125n.).

Jihlavským problémem se zabýval v několika studiích také Jaroslav Pošvář. První práce, *Několik poznámek k jihlavskému hornímu právu*, Numismatické listy V, 1950, 114n., a *Ochrana mince podle jihlavského práva*, tamtéž VI, 1951, 50n., sledují především otázky numismatické. Ve větší studii připravené původně k 700. výročí jihlavského práva a publikované potom v I. ročníku tohoto sborníku, *K počátkům jihlavského hornictví a horního práva*, shrnul potom své názory na jihlavský problém. Avšak právě proto, že v této studii věnoval pozornost téměř všem složkám této otázky, nemohl je podrobiti zevrubnému přezkoumání. Jádrem Pošvářovy práce je snaha podati důkaz o větším podílu domácího slovanského a přímo místního obyvatelstva na dolování a vzniku jihlavského horního práva. Autor z dokladů o těžbě drahých kovů před polovinou 13. stol. v českých zemích deduktivně odvodil, neuváděje důkazů, že stříbro bylo těženo na Jihlavsku i před příchodem kolonistů. Rozhodně tu nepostačuje odvolání na A. Vohlídal, který nerozlišoval ani pravé listiny od Bočkových fals (str. 31, 32). Dokladem by mohl být prozatím jen místní název vsi Jamného, vzdálené 6 km od Jihlavy, a případně výsledky zkoumání pozůstatků dolování

technickými metodami. Nehledíc k tomu je Pošvářův názor (str. 31) v rozporu s jeho tvrzením na str. 36, že r. 1234 na Jihlavsku stříbro nebylo ještě objeveno. Na téže straně pak teprve mluví o „nových zdrojích“ na Jihlavsku, objevených v době kolonizace. V této věci je třeba dát za pravdu povolanému znalci J. Kořanovi, který připouští před 13. stol. a počátkem tohoto století jen povrchové dobývání stříbra ve velmi omezené míře (*Přehledné dějiny čsl. hornictví*, str. 72–76). I o této jednoduché těžbě na Jihlavsku by bylo ovšem třeba podati důkaz. Neprokázáním výchozí these je pak již dána i spornost dalších tvrzení, jež přeceňují podíl domácího obyvatelstva jak na vzestupu doložení, tak na vzniku jihlavského horního práva. Nelze tedy říci, že by se byl zdařil Pošvářův pokus o prokázání hlavní these studie. Leč i v jednotlivostech by bylo možno poukázati na sporná nebo nepřesná tvrzení. Tak na př. k řešení otázky těžby zlata u Štítek na Jemnicku (str. 34) přispívá do určité míry privilegium Karlovo z r. 1345 určené Jihlavským (CDM VII, 451 č. 618). Nepřesná je charakteristika dědičné stoly (str. 46).

Z přehledu prací je zřejmé, že větší či menší pozornosti se dostalo všem hlavním otázkám, o nichž byla zmínka v úvodu. Nejvíce a nehlouběji byla však zkoumána poslední z nich, totiž otázka nejstarších jihlavských privilegií. Je to přirozené, neboť správné posouzení obou listin a zejména staršího privilegia A je v určitém smyslu klíčem ke všem otázkám ostatním. Zkoumání tohoto základního pramene není však prozatím uzavřeno. Lze očekávat, že v nejbližších letech se objeví k tomuto problému významné práce z pražské i brněnské diplomatické školy, které dále rozšíří znalosti o této otázce, jejíž význam daleko přesahuje oblast místních dějin.

František Hoffmann.

Neúspěch velkého rozběhu

[Metoděj Zemek — Antonín Bartušek, *Dějiny Žďáru nad Sázavou, I (1252–1617)*, stran 392, Krajské

nakladatelství v Havlíčkově Brodě, 1956.]

Spolupráce historika a historika umění v dějinách městských je jistě jedinou možností, jak v jedné knize předložit čtenáři-neodborníku — s jehož zájmem kniha podle obou předmluv počítá — výsledky zkoumání historikova a zároveň být práv výtvarným památkám, pro obyvatele města jediným a nejnápadnějším pozůstatkům minulosti, s nimiž se běžně setkává. Nehodláme nekompetentně posuzovat hodnoty kapitol, věnovaných uměleckým dílům. Můžeme pouze shledat, že kladně působí autora neustálá pozornost k širším vývojovým souvislostem gotického umění i mimo naše země. Vzniká však nutně otázka, zda vpojování takovýchto kapitol do textu v podstatě vyprávěcího neporušuje svým statickým a analytickým charakterem (konečně i větší mírou odbornosti) strukturu celé knihy a její dynamickou a chronologickou osnovu. Nepochybně je podobná spolupráce na místě u průvodce, který má zachytit jak současnou tvářnost města, tak i jeho vývoj v minulosti. V našem případě jde však o dílo, které si dle bohatého poznámkového aparátu činí nárok na ráz odborně-politický. Chceme říci, že nepochybujeme o ceně knihy, kde historika doplňuje historik umění, přicházíme jen s pochybností, nevzniká-li tímto způsobem jistý hybridní útvar; je těžko domyslit, jak by obdobným způsobem byly zpracovány na př. dějiny Prahy, kde by nutně historik umění musel vytlačit historika.

Domníváme se, že tato spolupráce porušuje plynulý tok vyprávění, které u knihy, věnované dějinám města aspoň očekáváme. Zcela jistě má však za následek při nedostatečné koordinaci obou autorů nepříliš šťastné opakování těchž faktů. Tak o založení mariánské kaple Smilem z Lichtenburka čteme u Zemka na str. 33 a 34, u Bartuška na str. 42; na str. 42 a 59 je opakována charakteristika opata Winricha jako energického; zmínka o příchodu otce kronikáře Jindřicha Heimburského se opakuje na str. 39, 43 a 107 s tou ještě nepřesností, že Zemek datuje příchod rokem 1252 a Bartušek rokem 1257.

Na druhé straně je ovšem pravda, že nároky, které kladlo na pisatele napsání dějin

Žďáru po stránce kompoziční, byly neobyčejné: jsou způsobeny Zemkovým vytyčením celého thematu. Napsal totiž dějiny Žďáru jako dějiny kláštera, jeho statku, města. Není takto snadné zvládnout všechn materiál po stránce heuristické a navíc ho náležitě zformovat do konečné podoby. Jistě si nepřejeme, aby Zemek (a o něm budeme napříště výhradně hovořit) resignoval na vyličení vývoje všech složek, z nichž se dnešní město Žďár skládá. Bylo by to tím méně vhodné, že ani město ani klášter netvořily nikdy jednotku tak významnou, aby bylo potřebné věnovat jim samostatné zpracování. Tím však, že si dal za úkol vyličit vývoj všech celků, jež dnešní město zahrnuje, stanul Zemek před problémem třídění a seřazení látky. Řekněme hned, že se mu to nepodařilo, že výstavba knihy je nejednotná a vnitřní souvislosti v knize jako celku není. — Po miniaturní kapitule o nejstarší době Žďárska následuje kapitola o založení kláštera a městečka: je to volný soubor menších kapitol, věnovaných jednotlivým příznivcům kláštera, které si všimají více jejich životních osudů než činů, zasahujících do osudů Žďáru. Třetí kapitola umělecko-historická se vrací zpět do nejstarší doby. Čtvrtá kapitola je založena z větší části na statickém rozboru základního pramene k dějinám klášterního statku, urbářů z let 1407, 1462 a 1483, a sahá do konce 15. století. Pátá kapitola je mechanickým seřazením jednotlivých donací klášteru do husitských válek. V šesté kapitole se výklad náhle vrací znovu do doby počátků kláštera, jehož vývoj nyní ličí podle jednotlivých opatů, a to opět po práh husitského revolučního hnutí. Sedmá kapitola o dějinách města zase porušuje časovou souvislost a začíná výklad od nejstaršího sídliště, jehož osudy vede do doby předhusitské. Není však dosti na tom, že dějiny Žďáru jsou podávány v několika nesynchronisovaných pásmech: osmá kapitola k tomu přidává opět od počátku sahající přehled vývoje žďárského železářství, dovedený do 17. století. A teprve nyní následuje sporá pětistránková kapitola o husitském revolučním hnutí. Struktura druhé části knihy je obdobná prvé polovině: kapitola s chronologickým

výpočtem donací a sporů kláštera spolu s náčrtem rozboru klášterního hospodaření, po ní kapitola se známou už osnovou opatů a zcela analogicky kapitola o dějinách městečka do konce 16. století. Patnáctá kapitola tvoří celek se sedmnáctou a je vlastně líčením zápasu kláštera s olomouckým biskupem. Neprávem je přerušena kapitolou šestnáctou o náboženských poměrech v době předbělohorské, která na dvou stránkách opakuje údaje uváděné porůznu v kapitolách sousedních. Poslední kapitola věnovaná městu je zase líčením zápasu s olomouckým biskupem, tentokrát se stanoviska města.

Je snad možno uzavřít, že o výstavbě knihy lze mluvit jen s velkou rezervou, že tvoření kapitol je vnějškové a jejich řazení jen znesnadňuje poznání dějinného vývoje Žďáru. Autor podává spíš nezpracovaný materiál, který měl projít ještě několikerou redakcí a redukcí, jež by teprve umožnila látku sestavit v opravdový celek a ne v konglomerát volně spojených kapitol. Nedostatek takové redakce se nepříznivě projevuje ve velmi častém a nápadném opakování týchž faktů, které se objevují na nejrozličnějších místech často v doslovném znění a jiných souvislostech znova a znova. Z velké řady případů uvádíme žádost žďárského měšťana Jana Krumbacha o náboženskou svobodu, která je citována na str. 222, 231 a 256. Takový postup k dosažení plynulosti vyprávění nepřispívá.

Je opravdu těžké pro autora, aby takto nezvládnutý a neprobraný materiál učlenil a seřadil dle vnitřní souvislosti. Aby měl možnost zařadit jej do obecných souvislostí vývoje politického a hospodářského, spojuje drobná fakta vztahující se ke klášteru s obecnými úvahami, přebíranými z literatury často s malou obezřelostí. Tak na př. na str. 23 při výkladu o založení kláštera rozvrhují se pozemky „podle staršího způsobu, totiž emfyteutického.“ Na str. 64 klášter ve 13. století „zakládá moderním tehdy způsobem dle franckého vzoru na nově získané půdě dvorce.“ Na str. 71 je patnácté století nazýváno dobou t. zv. krise feudalismu, „kdy nastává přechod hospodářství naturálního k rentovnímu“. Na

str. 82 se mluví o „proletarisaci tehdejší vesnice“ — v 15. století!

Někde vede snaha o zapojení výkladu lokální historie do širšího rámce k účinkům jistě málo chtěným. Míjíme kapitolu o husitské revoluci, která vrcholí nepochopitelně stručným odstavcem na str. 154, která mění tři Žižkovy výpravy ve výpravu jednu podáním kronikářsky telegrafickým. Strážlivě pověděno — v celé kapitole nadepsané pleonasticky „Husitská revoluce“ týká se Žďáru jen to, že klášter byl vypálen a vydrancován, což je pověděno na dvou řádcích.

Snad bychom autoru příliš nekřivdili, kdybychom zmíněné nedostatky přičetli na vrub nedostatku přesnosti ve výběru materiálu a jeho hodnocení a nevelké promyšlenosti při konečném zpracování. Vyvstává však povinnost zjišťovat, zda podobnou nepřesností netrpí i způsob, jak jednotlivé údaje autor získává ze svých pramenů. Kontrola je tím snadnější, že Zemek pracuje s materiálem většinou uveřejněným. Mlčí však o Svobodově edici nejstaršího urbáře (Selský archiv, Moravské urbáře I., 1914—1923), ač ji zná a — jak v jiném článku prokážeme — jí vydatně užívá. Vedle pramenného materiálu, který je vydán, existuje řada článků i knižních publikací, které dovolují ověřit metodu Zemkovy práce. Revise odkazů Zemkových odhalí řadu případů, kdy nepostupoval s potřebnou dávkou kritičnosti. Omezíme se na zjištěné případy z první a druhé kapitoly:

Pozn. 3 kap. I v citátu z Kosmy zaměňuje sloveso „maturaverunt“ s „mutaverunt“, což vede k neporozumění smyslu věty. V pozn. 7 v citátu z listiny Vladislava II. nahrazuje imperfektum „habitant“ presentem „habitant“. V pozn. 1 kap. II. v citátu z Jindřicha Heimburského má číslovku 49. místo 48., v pozn. 22 místo slovesa „locat“ klade „fecit“, v pozn. 28 přidává k citátu Jindřicha Heimburského větu, jež na citovaném místě není. Nikde o svých úpravách nemluví. — Umocněním této nedbalosti je předkládání fiktivních vět jako přesných citátů s náležitými odkazy: pozn. 6 kap. I uvádí jako citát (CDB I, 158, str. 164) větu, která v citované listině není a kterou Zemek

vytvořil spojením a úpravou dvou větných částí, vzdálených od sebe přes 6 řádků. Naopak v následující poznámce vynechává z citátu téže listiny část věty. Navíc je listina, o níž mluvíme, Zemkem datována k r. 1144, ačkoliv Friedrich, kterého sám Zemek uvádí, mluví jasně o době mezi 1146—1148.

Nejzávažnější námitky po stránce akribie vzbuzuje kapitola čtvrtá, věnovaná klášternímu hospodaření. Nechceme na tomto místě provádět srovnávání údajů Zemkových s údaji pramenů, to jest urbárů, z r. 1407, 1462 a 1483. Prostý pohled čtenáře, který navzájem srovnává jednotlivá data Zemkova, odkryje v jeho zpracování nepřehledný chaos, který je dovršen v tabulkách v příloze. Zcela je třeba zamítnout ty údaje Zemkovy, kde pracuje s čísly, udávajícími peněžní hodnotu. Na str. 83 se uvádí, že vrchnost dostávala o sv. Jiří 25 kop. 39 gr. 51 denárů, o sv. Václavu 45 kop 59 grošů 9 denárů, což podle Zemka činí dohromady 71 kop. 39 grošů, podle nás 71 kop 46 grošů a 4 denáry, poněvadž groš měl v 15. století 7 a ne 60 denárů. Zcela nesrozumitelný je součet na str. 84, kde prý „celkový výnos svatojiřského úroku obnášel 75 kop a půl gr., svatováclavského 84 kop 44 gr., čili vrchnost získávala na úrocích 186 $\frac{1}{2}$ kop slepic, 29 $\frac{3}{4}$ sýru, 387 měřice ovsa a 4 měřice hrachu“. Stejně se nelze dopočítat součtu na str. 147, kde udává sumu příjmů a vydání z podniků železářských a nelze přijmout jeho počítání na jakési moravské zlaté, na str. 173.

Obdobný obraz poskytuje letný rozbor údajů o úsedlých a jejich povinnostech. Přehledneme několik namátkou vybraných obcí: na str. 75 jsou uvedeny počty usedlíků v jednotlivých obcích podle tří urbárů. Žďár jich tam r. 1407 má 94, 1462 uvádí 99, 1483 — 104. Avšak na str. 76 se na základě týchž urbárů dospívá k závěru, že usedlých bylo 94 — 97 — 114. Na str. 86 v jiné souvislosti se praví, že „počet poplatníků se podstatně nezměnil, neboť jich bylo 96“ (a to r. 1462); r. 1483 je jich udán počet 104. — Obec Lhotka má podle str. 75 usedlých 12—11—13; součet na str. 80 však dává 10—12—12. Sečteme-li jednotlivé poplatníky k r. 1407 podle rozpisu na str. 88, dojde-

me k číslu 11. Jedenáct je jich r. 1407 uváděno i v tabulce na str. 278 v rozpisu na jednotlivce, avšak součet činí 12, r. 1462 10 a r. 1483 12.

Jsou-li počty usedlých reprodukovány nepřesně, nemohou být jiné ani výsledky. Tak nejasný je souhrnný přehled na str. 78, podávající diferenciaci obyvatelstva na panství. Jak je však možný závěr, když na př. pro r. 1407 se ztratilo v součtu 29,42% držitelů půdy? Nemožné je orientovat se v přílohách. Na str. 278 jsou kladeny na čtenářovu chápavost velké nároky, když se mu předkládá, že v Rousměrově byly všeho vsudy 2 čtvrtlány, ale že tam bylo dohromady 5 lánů; že ve Sklenném 6 čtvrtlánů a 2 pololány dávají 3 a $\frac{3}{4}$ lánů. Na str. 285 v jiné tabulce se bude marně čtenář plát, jak dospěl autor k součtu dávek za oves, jak spočítal slepice. A to je ještě možné srovnávat údaje v tabulkách s čísly textu, jež byla podkladem: na str. 288 byl příjem z Horní Rožínky mimo jiné 17 slepic a 192 vajec, ale v textu na str. 98 29 slepic a 3 kopy vajec. I bez dalšího rozmnožování přímo nesčíslných dokladů není předčasné říci, že zpracování všech tří urbárů je naprosto nevyhovující.

O čtvrté kapitole bylo by možno hovořit jako o povrchně zpracované. Tím spíše však bude platit toto označení o místech jiných, kde chvatnost zpracování na sebe bere podobu jinou — totiž nepřipustně nadměrnou závislost na dosavadní literatuře. Shody jdou často do takových podrobností, že usvědčují Zemka z práce nepůvodní:

Zemek, str. 190:

„Také Janův nástupce, opat Beneš, přispěl značnou měrou k hospodářskému rozvoji tím, že 10. srpna roku 1450 se svolením Jiříka z Poděbrad prodal obci k trvalému užívání klášterské území pusté vsi Vetla za roční plat 2 kop grošů, splatných o sv. Havlu. Nezdá se však, že by byla obec nabyté území řádně využítokovala.“

J. F. Svoboda, Žďárský okres, 1937, str. 149:

„Také nástupce Janův opat Beneš přispěl značně k hospodářskému rozvoji městečka, když 10. srpna 1450 se svolením Jiříka z Poděbrad prodal obci k věčnému libovolnému

užívání území klášterské pusté vsi Vetla za roční plat 2 kopy grošů o sv. Havlu. Nezdá se však, že by byla obec nabyté území řádně využítokovala.“

Zemek, str. 115:

„Mýcení lesů k účelům kolonizačním nedálo se vždy porážením stromů, nýbrž kvůli úspoře práce vypálením určitého místa v lese, které mělo být vzděláno a osazeno. V tomto případě se nenazýval vyklučný les pasekou nebo mýtem, nýbrž zžárem (žďárem), kteréžto jméno pak přešlo na novou osadu.“

B. Drož, Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě, 1903, str. 29:

„Mýtní lesů k účelům kolonizačním nedělo se totiž vždy porážením stromů, nýbrž kvůli úspoře práce vypálením místa v lese, které mělo být vzděláno a osazeno. V tomto případě nenazýval se pak ovšem vyklučný les „pasekou“ (od posekati) neb „mýtem“ (od mýtití), nýbrž zžárem (žďárem), kteréžto jméno pak přešlo na novou osadu.“

Upozorňujeme výslovně, že jde o dva příklady z řady těch, které si může každý čtenář rozmnožit.

Abychom dokončili naši zprávu a doložili, že nám nejde o úmyslné vyhledávání jednotlivostí, podíváme se na kapitolu patnáctou. O událostech v ní líčených existuje studie Jana Tenory „První zánik cistercienského kláštera ve Žďáře r. 1614“ z r. 1912. Nebudeme ani srovnávat výklad Tenorův a Zemkův a prohlédneme si poznámky. S tímto výsledkem:

Zemek, pozn. 1 na str. 328:

„Steinbach I, str. 237.“

Tenora, pozn. 1 na str. 11:

Steinbach I, 237 ...“

Zemek, pozn. 2 na str. 328:

„Drož, Dějiny, str. 109, tvrdí, že opat Tomáš, převor Jiří a kněz Lukáš se dostavili jako zástupcové konventu k jednání, nesvolili však, prohlašující, že celá věc se přičí starým a mnohokrát slavnostně stvrzeným výsadám, leč toto tvrzení neodpovídá historické skutečnosti.“

Tenora, pozn. 2 na str. 11:

„Drož, l. c. 109, praví, že opat Tomáš, převor Jiří a kněz Lukáš dostavili se jako zástup-

cové konventu k tomu jednání, nesvolili však k tomu, prohlašující, že celá ta věc přiči se starým a mnohokrát potvrzeným výsadám — ale toto tvrzení nesrovnává se s pravdou.“

A nyní ze samého konce kapitoly:

Zemek, pozn. 44, 45, 46 na str. 331: „Státní archiv v Brně, Bočkova sb. č. 4621.“ — „Tamtéž, č. 4622.“ — „Tamtéž, č. 4623.“

Tenora, pozn. 2, 3, 4 na str. 81: „Zemský archiv v Brně, Sbírka Bočkova č. 4621.“ — „Tamže, č. 4622.“ — „Tamže, č. 4623.“

Výsledek srovnání je pak takový, že ze 46 poznámek této kapitoly Zemkovy práce jen 5 nenajdeme téměř doslova už u Ténory, které-li se však Zemek sám dovolává pouze na jednom místě.

Proč je náš referát o Zemkově monografii tak rozsáhlý a proč je soud o jejím přínosu tak jednoznačně záporný? Jde o knihu, která už pro svůj námět (dějiny města) může počítat se širokým zájmem veřejnosti, která sice k minulosti pociťuje živý vztah, nemá však možnost přezkoušet si vědeckou hodnotu knihy. A jde dokonce o knihu, která svou úhlednou úpravou a reprezentativním vybavením přílohovým i cizojazyčnými resumé si činí nárok na ohlas i mimo okruh Jihlavského kraje; bylo již možno dočíst se, že neprošla bez povšimnutí ani za hranicemi. Vyjde-li tedy kniha, jež na jedné straně apeluje na důvěru ne odborného čtenáře a na druhé straně chce představovat naši historickou vědu za hranicemi, nelze — při úzkostlivé snaze o nezaulatost — mlčet k takové míře chyb a nedostatků, s nimiž jsme se setkali.

Jaroslav Marek — Jaroslav Mezník

Monografie o lékaři z Vysočiny

Pozoruhodnou knihu věnoval profesor brněnské lékařské fakulty a přednosta jejího fyziologického ústavu dr. Vladislav Kruta rodák z Vysočiny, slavnému anatomovi, fyziologovi a očnímu lékaři Jiřímu Procháskovi, shrnující dnešní vědomosti o životě a díle prvního českého lékaře, který dosáhl světového věhlasu (*Med. dr. Jiří Procháška 1749–1820. Život —*

dílo — doba. Str. 257, Praha NČSAV 1956.) Je to po menších pracech V. Laufbergra, E. Bartoše, E. Gutmana, E. Novákové, M. Petráně, J. Vanýska a F. Jecha zatím nejrozsáhlejší a nejceněnější monografie o světově proslulém českém lékaři, jehož význam můžeme srovnávat jen s J. E. Purkyní. „Život a doba“ splývají v knize v jednu společnou část, podstatně menší část druhá je věnována vědeckému dílu Procháskovu. Autor líčí velmi poutavě život Procháskův od jeho narození 10. dubna 1749 v Blížkovicích u Moravských Budějovic přes studium na jezuitském gymnasiu ve Znojme, filosofické fakultě v Olomouci a od r. 1769 na vídeňské lékařské fakultě, nezapomínaje ani na jeho zálibu v kreslení a hudbě, která pomáhala chudému chlapci probíjet se v cizině. R. 1778 byl Procháška jmenován profesorem anatomie na pražské lékařské fakultě, odkud přešel r. 1791 do Vídně. Také tam rozvinul Procháška mnohostrannou činnost přednáškovou, badatelskou, prakticky lékařskou i spisovatelskou, zabíraje kromě svých vlastních oborů ještě také embryologii, pathologii a toxikologii.

Ve druhé části knihy podává autor rozbor Procháskova životního díla. Zabývá se také pathologickou anatomí, byl Procháška stoupencem epigenese proti čestnějším zastáncům praeformace ovulistické, jako fyziolog posuzoval život organismu v souhrnu a v celku jednotlivých funkcí, jako kriticky jasný myslitel dovedl nově získaná fakta logicky uspořádat a bez nejistých hypotéz ukázat linii dalšího vývoje, nervovou psychologii pak postavil na zcela novou základnu.

Památku jedné z největších postav v dějinách lékařských a biologických věd u nás oživila nyní cenná studie, doplněná hojnými obrazovými přílohami. Neúnavnou dlouholetou prací prof. V. Kruty získali jsme nejen monografii z dějin lékařství, ale i hodnotnou práci obecně vlastivědnou, bohatě osvětlující život v oblasti Moravských Budějovic v první polovině 18. století.

Vojtěch Cvekl

Havlíčkována v jubilejním roce

Velkorysé celostátní oslavy stého výročí Havlíčkovy smrti loňského roku zvýšily pozornost, věnovanou zakladateli českého novinářství v literatuře monografické i popularisační. Je škoda, že jen nepatrná část jubilejní havlíčkovské literatury přerůstá příležitostné publikační podněty a obohacuje soupis havlíčků jen zřídka trvalým přínosem. To platí v první řadě o improvizovaném kompilačním pásmu, které pod názvem „*Karel Havlíček Borovský 1856–1956*“ sestavili B o h. N o v á k a J i ř í Ž a n t o v s k ý (KN Havl. Brod 1956, str. 76, 22 obraz. příloh, 20 ilustrací v textu, váz. 14 Kčs). Jejich přístup k závaznému úkolu i nahodilý výběr materiálu svědčí o velmi nejasném poslání, jaké své publikaci vymezili: není to ani hodnocení Havlíčkova života a díla, k němuž nepovažovali sestavovatelé za vhodné připojit jediné slovo samostatného, původního výkladu, stejně jako opomněli vysvětlit čtenáři zaměření a smysl celé práce, ani výbor z jeho spisů, neboť otisk Havlíčkových vzpomínek z mládí zaujímá jen zlomek celkového rozsahu knížky; je ostatně příznačné, že z vlastních projevů Havlíčkových vybrali si autoři materiál poměrně nejméně výrazný a pro hodnocení jeho úlohy v českém národním životě i nejméně důležitý. Těžisko publikace leží proto v nenárodné montáži izolovaných úryvků a výtahů ze svědectví a konfesí, v nichž čeští básníci od Nerudy po Fikara prokazují svůj vztah v Havlíčkovi a promítají jeho ideály do vlastního programu. Myšlenka prokázat pokrokový dosah havlíčkovské tradice pro růst české národní kultury i pro rozrůznění jejích hlavních vývojových sil je sice šťastná i podnětná, i když ne nová, k jejímu provedení by však bylo třeba rozhodně zvolit metodu zcela jinou než pouhé mechanické seřazení osmnácti úryvků a citátů, vytržených z kontextu a ne vždy nejvhodněji vybraných, bez spojovacích textů a bez jediného slova vysvětlivky, tím spíše bez nutného výkladu dobových a osobních souvislostí jednotlivých projevů. Ani jinak není obraz, jež chce tato montáž podat, soustavný a výrazný: chybí v něm zejména

ukázka havlíčkovských feuilletonů Nerudových, Peckova básnická apothesa, spojující boje dělnického hnutí s Havlíčkovým odkazem, Nejedlého programová stať ve Vařu z r. 1921 nebo posila zápasu proti fašismu Havlíčkovým jménem ze strany Julia Fučíka r. 1939. Celek je nadto zbytečně roztříštěn nejasným členěním chudého a skutečně jen reprodukováného materiálu do tří nediferencovaných oddílů, které nemají jednotnou linii, jako ji nemá celá knížka. A tak jediným přínosem práce zůstávají obrazové přílohy, jež soustřeďují nejen dobový výtvarný materiál, ale citlivě zachycují odraz Havlíčkova díla ve vývoji české ilustrace; nicméně ani zde neubrání se čtenář údivu, proč bylo nutno reprodukovat celý mnohostránkový rukopis Krále Lávy, stačila-li úplně ukázka.

Mnohem kladněji třeba hodnotit výběr z Havlíčkových politických článků, jež připravil v rámci své ediční činnosti Novinářský studijní ústav (*Karel Havlíček Borovský, politik a novinář*. Výbor z díla, SNPL Praha 1956, str. 557, váz. 27,50 Kčs.) Edice, uvedená hutnou statí Vladimíra Klimeše, shrnuje do jediného svazku látku, obsaženou v Tobolkově mnohasvazkovém vydání Havlíčkových politických spisů, a přizpůsobuje výběr z Havlíčkových článků nejen dnešní živé čtenářské potřebě (jde o edici populární, nikoli vědeckou), ale i snaze zachytit zvýrazněním zásadních myšlenkových předělů v Havlíčkově novinářském díle růst jeho demokratismu od austroslavistické liberální politiky za revoluce 1848 až k hrdinnému boji proti bachovské reakci. Proto je výbor rozdělen do tří částí, z nichž každá shromažďuje články z jednoho z listů Havlíčkem redigovaných, Pražských a Národních novin a ze Slovanu. Rozčlenění těchto částí je však nerovnoměrné, protože celá edice sleduje nehistorickou tendenci vyzdvihnout demokratické období Slovana potlačením liberální fáze Pražských a Národních novin. Tak se patrně i stalo, že z období prvního vypadly některé velmi důležité projevy, osvětlující Havlíčkův pokrokový postoj k carismu (Neobyčejný katechismus a j.). Poznámkovému aparátu by prospěla větší podrobnost: tak u článku Rusové z r. 1850 po-

strádáme zmínku o idealisaci občiny, kterou Havlíček předjímá stanovisko narodníků; vysvětlivka o Havlíčkově vystoupení proti Kollárovi je nesrozumitelná bez výkladu o kontrarevoluční politice Kollárově za revoluce i o jeho pseudovědeckých archeologických hypotézách, využívaných reakcí proti českému národně osvobozenckému boji.

Výbor z Havlíčkových politických článků je z hlediska popularisačního jistě činem velmi záslužným a patrně nejzávažnějším edičním přínosem jubilejního roku vůbec, uvážíme-li, že po letech nespravedlivého podceňování a odsuzování Havlíčkovy politické činnosti první obrací pozornost k nejvýznamnější složce Havlíčkovy úlohy v českém národním životě. Je však otázka, zda by pro potřeby historické práce i pro novináře nebylo užitečnější přistoupit konečně k přípravě úplné kritice edice Havlíčkových článků i korespondence, která by mohla nahradit nedostatky zastaralé edice Tobolkovy a Quisovy, jež pociťuje každý havlíčkovský badatel, jenž s nimi ještě dnes musí pracovat.

Z politického a novinářského díla Havlíčkova vychází metodicky podnětná studie Václava Procházky „*Několik poznámek k ideovému odkazu Karla Havlíčka*“ (Nová mysl 1956, číslo 7, 701–716), která s materiálem uvedené edice přímo souvisí. Článek, podávající rozbor Havlíčkových názorů společenských, vyzdvihuje proti paušalizujícím frázím „nutnost konkrétně historického přístupu k Havlíčkovu dílu při jeho studiu, výkladu i hodnocení“; proto na rozboru Havlíčkova článku Slovan a Čech z r. 1846 i na jeho úloze jako ideologa nastupující buržoasie v době jejího pokrokového přínosu českému společenskému vývoji ukazuje autor proti jednostranné koncepci výboru z politických článků, že Havlíčkův pokrokový význam se zdaleka nevyčerpává až jeho demokratickým bojem po roce 1849, ale že jeho politické a sociální myšlení má jednoznačnou pokrokovou roli už v obrozeném vývoji předbřeznovém. Rozbor Havlíčkova působení a jeho názorů za revoluce je však v Procházce článku příliš kusý, stejně jako by bylo třeba řadu je-

ho podnětných, ale poněkud nahozených myšlenek domyslet a propracovat detailnějším rozbohem Havlíčkova díla — ostatně ve smyslu autorova vlastního požadavku.

Havlíčkův význam pro vývoj moderní české literární kritiky osvětluje instruktivně průkopný výbor Karel Havlíček Borovský *O literatuře* (Kritická knihovna sv. XVI, Čs. spisovatel, Praha 1955, str. 235), který rozmnožuje galerii klasiků české literární kritiky. Havlíček ožívá před námi v kritice Tylova Posledního Čecha, v programatické Kapitole o kritice i v jiných statích jako průkopník moderní literární kritiky, který si v opozici k provinciálním a starovlasteneckým hodnoticím měřítkům českého předbřeznového umění klade zásadní otázky a dovede na ně odpovídat s kacířskou tvůrčí odvahou. Polemické ostří valné části jeho literárně kritických článků a projevů zůstává nejen neotupeno, ale podává výmluvné a obecně platné analogie mezi jeho kritickou posicí a dnešními problémy české literatury. Převratný přístup Havlíčkův k hodnocení a zařazování literárních otázek, jak jej prokazuje výbor, uspořádaný Jaromírem Běličem a Jiřím Skalíčkou, je poplatný revoluční průbojnosti a samostatnosti Havlíčkova úsudku, jeho odporu k planému romantismu i principu naprosté tvůrčí svobody umělcovy, který vnáší Havlíček do našeho slovesného vývoje. Mnohá čísla výboru objasňují Havlíčkovu úlohu jako předbojovníka a tvůrce české realistické prózy i anticipátora základních kulturních problémů, jejichž řešení nás znepokojuje dosud, jako je otázka národního charakteru literatury.

Kompoziční rozvržení edice v thematické celky, prokládané pro vyšší výraznost textu Havlíčkovými epigramy, vytváří však pro čtenáře příliš složité a nesourodé skupiny kritických projevů, které chápání logického vývoje Havlíčkova kritického myšlení spíše zatemňují než objasňují. Malicherné a bojácné uhlazování Havlíčkova vystoupení proti Tylovi upravuje v edici historickou skutečnost způsobem naprosto nepřipustným v domnění, že jinak by došlo k znevážení jiného demokratického autora, a hrubě zkresluje pronikavé třídění hodnot, které do české předbřeznové literatury

vnesl právě Havlíček. Podobně samoúčelné vyhledávání styčných bodů mezi estetikou Havlíčkovou a Bělinského, v nichž teprve spatřují editoři pokrokový přínos Havlíčkovy literární kritiky, působí až trapně, víme-li, že ruští revoluční demokraté unikli jeho pozornosti zcela za jeho ruského pobytu i později a že jeho liberalismus k ocenění revolučních vývojových sil nikdy nedospěl bez výhrad: bylo by smutné, kdyby se vydavatelé domnívali ještě dnes, že Havlíčkův pokrokový profil by utrpěl, kdyby nebyl docelen ideovým vlivem ruských revolučních demokratů za každou cenu.

Z literárně historických příspěvků stojí nejvýše objevený článek M. Řepkové „Počátky Havlíčkovy satiry“ (Česká literatura IV, 1956, č. 4, 281–294), který je průpravnou prací k monografii o vývoji Havlíčkovy básnické satiry. Autorka prokazuje na základě nálezu neznámých Havlíčkových rukopisů (část jich otiskuje pod názvem „Z Havlíčkových příprav k satirické tvorbě“ tamtéž, 338–343), že Havlíčkův příklon k satíře nespadá až k jeho vrcholnému tvůrčímu období po roce 1845, nýbrž uplatňuje se výrazně pod vlivem konfliktu ideálu se skutečností, jeho ilusí s jeho zkušeností už v jeho raném období. V tom směru vidí Řepková hlavní momenty jednak v ročním pobytu Havlíčkově v pražském semináři na prahu čtyřicátých let, který jej orientoval proti církvi, jednak v jeho ruské cestě, která dala podnět k satíře v oblasti mlhavého slovanství a vlastenectví. Tuto these dokládá Řepková na rukopisech proticírkevních satirických skladeb „Statuten des fürsterzbischöflichen Musterseminärs von Abdera“, „Pekelný žaltář“ a „Situací komické“ i na plánu Medvědího almanachu, satirického slovníčku a snáře. Studium počátků satirické tvorby Havlíčkovy, jak vyplývá z práce Řepkové, má i značný methodický význam pro orientaci a východisko studia Havlíčkovy slovesné produkce a jejího kritického zakotvení společenského vůbec.

Průřez havlíčkiany jubilejního roku podává obraz velmi nerovnoměrný. Mnohá jsou improvisována z pochybných basí methodických, jiná, u nichž je hodnota nesporná, řeší opět tematiku příliš dílčí, aby mohla podat zásad-

ní hodnotící pohled na Havlíčkovu postavení v politickém a kulturním vývoji české společnosti, takže koncepce monografie Budínovy z r. 1954 v tom stále zůstává nedostřižena. Na tom nic nemění ani drobné příspěvky, z nichž na př. S. Budín, *Karel Havlíček – polemik* (Novinářský sborník 156, č. 2, 196–203) se zabývá bojem Slovana proti Vídeňskému deníku a B. Kut, *Karel Havlíček a Klub nespokojených ve Dvoře Králové* (Dvůr Králové 1956, str. 48) zkoumá činnost Havlíčkových stoupenců ve východ. Čechách v letech padesátých. Podíl nedostatečné plánovitosti v organizaci publikační práce badatelské i osvětové na této situaci není nejmenší.

Ivan Pfafl

Nová edice Havlíčkovy korespondence

Karlu Havlíčku Borovskému nebyl dosud zdaleka splacen celý dluh, přesto, že se jím monograficky i vydavatelsky zabývali tak mnozí badatelé a publicisté od Nerudy přes Kazbundu po Novotného. Není dosud skončeno ani přípravné období havlíčkovské, takže dosavadní monografie synthetické i analytické jsou jen průpravou k budoucí velké monografii celkové. Také úplná edice Havlíčkova díla teprve čeká na své uskutečnění, neboť ani jedna z edic dosavadních, ať už jde o Tůmovy „Vybrané spisy“ z r. 1886 či Tobolkovy edice Havlíčkových spisů politických z l. 1901–03 a básnických z l. 1906–08, nevyhovuje už dnešním požadavkům metodickým ani studijním a obrací pozornost každého badatele přímo k materiálu. Stejná situace je v otázce Havlíčkovy korespondence. I zde je stále základem více než půlstoletá edice Quisova z r. 1903, která je ovšem jen výběrem, stejně jako má dílčí funkci vydání Havlíčkovských synovských listů ze studií z r. 1941 péčí M. Novotného.

Ukazuje se však, že právě metoda dílčích edic thematických nebo časových je za současné situace jediným způsobem, jak obohatit havlíčkovský publikovaný materiál poměrně rychle o nové cenné a objevené přínosy. Z této

úvahy vycházelo Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě, když připravilo k tisku v uspořádání a s poznámkami B o h. N o v á k a „*Brixenské listy Karla Havlíčka bratru Františkovi*“ (1957, str. 187, váz. 15 Kčs). Tento soubor Havlíčkovy korespondence vydal první už r. 1888 V. V. Zelený. Proti průkopnému a dnes již na knižním trhu zcela vzácnému dílu svého předchůdce má Novákova edice nejednu přednost: vydavatel opravil řadu omylů a přehlédnutí v nedokonalé textové kritice vydání původního, doplnil čísla a místa vynechaná pro drastičnost Havlíčkovy dikce nebo z politických důvodů v obavě před rakouskou censurou a posléze zpřístupnil text 48 Havlíčkových dopisů, psaných od 31. prosince 1851 do 28. března 1855, širší čtenářské obci řadou vysvětlivek. Jenom konvenční úvod k edici vyšel Novákovi příliš zkrátka a ploše a nedovedl využít bohatého materiálu, do něhož by měl uvádět, k žádnému novému pohledu ani hlubšímu hodnocení, dotýkáje se celého problému s poněkud bezradnou povrchností. V dalších edicích havlíčkovských, zejména pokud budou vycházet v kraj. nakladatelství Vysočiny, bude nutno také zapojit Havlíčkův život a dílo daleko víc do kraje, v němž tolik kořenil celou svou bytostí.

V duchu soudobé ediční praxe omezil vydavatel jazykovou úpravu na nejmenší míru a podařilo se mu uchovat osobité znaky Havlíčkovy svérázného výrazu i jazyka. „*Brixenské listy K. Havlíčka bratru Františkovi*“ podávají zajímavý obraz Havlíčkova života v jeho tyrolském exilu a pro každého, kdo zná Havlíčka jako novináře, politika a básníka, budou opravdovým překvapením, neboť ukazují Havlíčka jako theoreticky i prakticky mimořádně vyspělého národohospodáře a ekonoma, sadaře, včelaře, školkaře, znalce půdy, pícninářství a semenářství atd. Věříme, že Krajské nakladatelství v Havlíčkově Brodě bude rozšiřovat záslužné úsilí v postupném zpřístupňování literárního a životního odkazu autora, jehož srdce a touhy byly spjaty s jeho krajem velikými pouty živé a věrné lásky.

Vojtěch Cvek.

Příspěvky k dějinám dělnického hnutí na Jihlavsku

V poslední době vyšla řada knih i menších publikací, které pomáhají osvětlit na základě regionálního materiálu růst dělnického hnutí, při čemž se autoři zpravidla soustřeďují jen na určitá období. Některé z těchto prací mají ráz toliko příležitostný, jímž lze vysvětlit mnohé nedostatky zejména metodické, nelze však podceňovat ani jejich přínos k poznání vývoje dělnického hnutí v jeho jednotlivých ohniscích. Máme před sebou ovšem také studie, zpracované důkladněji a odborněji a přesahující rámec příležitostných a pouze faktografických prací; ty se neopírají jen o úzký okruh místních pramenů a svědčí o zvládnutí celé problematiky. Jistou výhodou měli ti badatelé, kteří se omezili na přesně vymezené územní okruhy — jednotlivé okresy, kdežto větší práce, usilující o zpracování tematiky celokrajské, narážejí často na značné potíže. To platí na příklad o knížce jihlavského městského archiváře Františka Hoffmanna a Z počátků průmyslu a dělnického hnutí na Jihlavsku (Kraj. nakladatelství v Havlíčkově Brodě, 1955, str. 72, váz. 16 Kčs), kde se autor omezuje spíše na moravskou část dnešního Jihlavského kraje.¹

Práce je rozšířeným zněním jedné z přednášek cyklu o historii Jihlavy a tím se také vysvětluje, proč se autor omezoval na bezprostřední okolí Jihlavy a město samé, ačkoli existovaly jistě živé hospodářské vztahy mezi Jihlavou a blízkým Humpolcem, který je po mnohé stránce zajímavým střediskem textilního průmyslu a kde bylo dělnické hnutí silné; totéž by bylo v podstatě možno říci o Třebíči. Přes tyto nedostatky ukazuje kniha názorně při vší stručnosti velké hospodářské proměny, které u nás začaly probíhat od konce 18. století, převraty průmyslové revoluce, přechod od cechovní výroby k manufakturám, pokusy o ustavení soukenických společností, zakládání prvních továren a postupný úpadek malovýroby. Nejcenějším přínosem Hoffmannovy práce je zachycení staletého vývoje jihlavského soukenictví.

Přehled vývoje dělnického hnutí podává Hoffmann v samostatné kapitole, v níž autor už pro předem daný rozsah publikace i pro účel, jež sledoval, nemohl přistoupit k důkladnějšímu vyčerpání bohatého materiálu. Na tento nedostatek upozornila již Kořalkova recenze v ČCH² i referát Vytiskův v ČMM.³ V souhlase s pozdním nástupem továrního průmyslu na Jihlavsku klade autor konstituování dělnické třídy v kraji do šedesátých let 19. století a z tohoto hlediska zkoumá i vývoj dělnického hnutí až v druhé polovině 19. století; tím ovšem ochuzuje svůj obraz dělnického hnutí o výklad jeho kořenů a předpokladů v období průmyslové revoluce (hladové bouře v Jihlavě 1805 a v Třebíči 1847). Také vyvrcholení práce 1. májem 1890 nezdá se organickým mezníkem, zejména když ještě v témž roce došlo k založení jihlavské organizace sociálně demokratické strany, které by bylo patrně i s hlediska, sledovaného autorem, předělem výraznějším. Cenné jsou dokumentární obrazové přílohy.

Podobného rázu je i práce Jaroslava Mejzlíka „*Ohlas první ruské revoluce 1905–1907 na Třebíčsku*“ (vydal OV KSČ v Třebíči, 1956, str. 54), ježž výhoda je však v tom, že je už omezena na kratší období a na menší oblast. Na rozdíl od práce Hoffmannovy je opatřena poznámkovým aparátem, který ukazuje, že je zpracována převážně na základě materiálu z Okresního archivu v Třebíči. Přední místo v pramenném okruhu Mejzlíkově zaujímají doklady z tisku: tak se i zde opakuje vydržené právo naší historické literatury proměňovat práce o ohlasu cizí události nebo hnutí u nás především v jejich ohlas v našem tisku. Jistě by bylo možno doplnit tento materiál ještě archivními doklady ze Státního archivu v Brně, který by mohl výklad autorův značně prohloubit a zpřesnit. Také některé údaje statistické by bylo třeba upravit: tak na př. jsou zřejmě nepřesnosti v datech o počtu obyvatel domů (autor uvádí, že město mělo stejný počet obyvatelstva r. 1900 i 1910, aniž by přihlížel k počtu domů a obyvatel v Židovské obci a v Podklášteří). Také hodnota propočtů, týkajících se průměrného počtu oby-

vatel na dům, je dost problematická. Zato jsou jistě velmi poučné doklady o sociálních poměrech dělnictva, o stoupání cen i podrobnosti k postoji buržoasie a úřadů (denní poznámky hejtmanovy z doby generální stávky).

Nepovažuji za správné zabývat se při zpracování krajového materiálu z dějin dělnického hnutí časovými úseky příliš širokými, jak to činí František Fiedler, který v nevelké brožurě „*35 let bojů KSČ na Světelsku a Dolnoměštsku*“ (str. 62, nákladem OV KSČ v Ledči nad Sázavou 1956) podává přehled vývoje dělnického hnutí v odlehlém kraji mezi Melechovem a Lipnicí. Autor uvádí v tiráži, že sestavil publikaci z dokumentárních pramenů a vyprávění některých pamětníků z řad starých soudruhů a z materiálu archivu ONV v Ledči nad Sázavou. Výklad thematic začíná od let devadesátých, kdy byl ve Světlé nad Sázavou založen dělnický vzdělávací spolek „Havlíček“ a kdy se na Světelsku začínali organizovat skláři a brusiči skla. Po tomto obecném úvodu přechází autor k podrobnějšímu vyličení událostí od prvních let republiky do února 1948. Již zběžná prohlídka práce nás přesvědčuje o tom, jakým přínosem by bylo pro studium dělnického hnutí, kdyby na základě dostupných pramenů byly ještě podrobněji zachyceny události v místě, kde přes obtížné podmínky vyrůstalo silné dělnické hnutí. Bylo by asi také velmi záslužné zpracovat samostatně a odděleně vzpomínky průkopníků dělnického hnutí, jejichž svědectví se autor dovolává: vzor takové edice se stanoviska celonárodního máme v Šolleho výboru Průkopníci socialismu z r. 1954.

Také sborník „*Boj za vytvoření KSČ v Jihlavském kraji*“ (str. 104, nákladem KV KSČ v Jihlavě 1956) vykazuje podobné nedostatky jako práce Fiedlerova, zároveň však už podnětně ukazuje, kterým směrem by bylo třeba zaměřit hlavní těžiště dalšího studia. To se týká příspěvku Bohumíra Fučíka, autora stati *Boj za vytvoření strany na Havlíčkobrodsku*, příspěvku Josefa Jíny „*Dělnické hnutí na Kamenicku v letech 1917–1921*“ a do jisté míry i článku Heleny Zimákové „*Boj za vytvoření KSČ na Jihlav-*

sku a Třeštsku". Zde je už v závorkách uveden poznámkový aparát a je tu využito nejen místního, ale i brněnského archivního materiálu, není však správné, že se tu vzpomínky starých průkopníků dělnického hnutí podávají souhrnně. Také vymezení oblastí mezi jednotlivé badatele by mělo být určitější — v posledním příspěvku se operuje pojmem Jihlavsko a Třeštsko, při čemž se Jihlavskem myslí politický okres jihlavský a Třeštském bývalý politický okres třeštský.

Dobrým metodickým příkladem zpracování podobných studií je v tomto sborníku obšírná práce J a r o s l a v a S ý k o r y „Dělnické hnutí na Třebíčsku v letech 1917—1921“ (str. 28—61), jež je vzornou ukázkou zpracování dělnického hnutí se stanoviska regionálního. Je to soustavná a důsledná práce, omezující se jen na daný časový úsek a přihlížející všude k rozboru hospodářských poměrů i k souvislosti místních událostí s vývojem celostátním: přitom všechny údaje se opírají o pečlivé archivní studium, jak je patrné z četných odkazů. Velmi plodně mohl autor využít i „Jiskry“, která vycházela od r. 1919 jako týdeník v Třebíči a byla skutečně důsledným bojovým orgánem dělnické třídy a jedním z ohnisek marxistické levice v jejích bojích o politický charakter republiky.⁵ Sýkorova práce zachycuje nejdříve mimořádně bouřlivý průběh manifestace za socialistickou republiku 14. října 1918 v Třebíči, těžiště výkladu leží však v prvních letech republiky. Dovídáme se, že už v lednu 1919 uvažoval trebičský hejtman o možnosti použití vojska k potlačení dělnického hnutí, zvichřeného příkladem revoluce sovětské. Je zajímavé, jak tento rakouský byrokrat žádal k tomu účelu o přidělení oddílů válečných zajatců srbských, prý disciplinovaných a úplně spolehlivých. Později se dožadoval aspoň setniny legionářů, „pokud možno francouzských“. A takových zajímavých a poučných dokladů je tu sneseno mnoho. Zdá se, že Sýkora vyčerpal všechny dostupné prameny a mohl proto podat živý a barvitý obraz událostí z let 1917—1921.

Sýkorova práce představuje i dobrý přehled požadavků dělnictva, jeho dílčích úspěchů

v prvních letech popřevratových i jeho nespokojenosti s oportunistickým vedením sociální demokracie; tu je zvláště významný protest únorové plenární schůze z února 1919, uveřejněný v Jiskře, pozoruhodné jsou však i projevy proti kontrarevoluční intervenci v sovětském Rusku a v Maďarsku. Velmi zajímavé je zjištění, proč se Jiskra nemohla stát listem soc. dem. pravice: dopisy dělníků, resoluce plenárních schůzí a příspěvky organizačních důvěrníků určovaly její linii přímo zdola. Stejně zajímavě ličí Sýkora i průběh generální stávky v prosinci 1920. Je zřejmé, že Třebíč, „moravské Kladno“, byla tehdy důležitým střediskem bojů dělnické třídy, jejíž odpor byl zlomen teprve společným silným náporům armády a četnictva. Vedení revoluce v Třebíči vystihlo už tehdy význam podpory dělnictva venkovem, stranou samotnou podceňované, a obracelo se proto i na drobné rolníky a zemědělské dělníky: Dělnická rada v Třebíči dovedla podnítit i stávku zemědělského dělnictva na Třebíčsku.⁶

Stručný přehled o snůšce publikací ukazuje, co všechno by bylo možno vytěžit z bohatých zdrojů, které poskytuje regionální materiál ke studiu dějin dělnického hnutí. Je nutno dále intensivněji pokračovat v této podnětné práci a za spolupráce historiků s místními pamětníky — osobními účastníky revolučních bojů dělnické třídy, zpracovávat postupně i další oblasti a časové úseky, aby z této práce vystoupil nakonec správný a soustavný obraz vývoje dělnického hnutí v kraji.

Jaroslav Kopáč

¹ Na nedostatek přesného vymezení zkoumané oblasti upozornil už F. Jordán, Vlast. sborník moravský XI (1956), 191-192.

² IV, 1956, 675-680.

³ 75, 1956, č. 3-4, 398-399.

⁴ Vzniku a vývoji dělnického hnutí na Kamenicku věnuje stručný popisný přehled i F. Švejda a S. Veselý v brožurce „Z minulosti do přítomnosti Kamenicka“ (nákladem odb. školství a kultury ONV a Okres. pedagogic. sboru v Kamenici nad Lipou 1955).

⁵ Významem Jiskry v l. 1919-1920 zabývá se v širším rámci i M. Laichman, časopisy marxistické levice na Moravě, ČMM 75 (1956), č. 1-2, str. 64-67.

⁶ Autor zpracoval své thema i pro referát na diskusi o dějinách dělnického hnutí na Moravě v prosinci 1955 v Brně, jež otiskl pod názvem „Příspěvek k vývoji dělnického hnutí na Třebíčsku v letech 1918—1920“ v ČMM 75 (1956), č. 1-2, 108-118; dílečtí řešení problému podal ve stati „Prosincová generální stávka v r. 1920 na Třebíčsku“, Dějepis ve škole 1957, č. 3.